

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 2

700 ROCZNICA KANONIZACJI
ŚW. TOMASZA Z AKWINU

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzusi, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Piotr Roszak, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Ignacy Dec, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Partner Fundacja PZU

FUNDACJA

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Artur Andrzejuk).....	9
------------------------------------	---

Recenzowanie w nauce

Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk.....	11
--	----

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk

Dowodzenie istnienia Boga w metafizyce Tomasza z Akwinu. Problem „drogi z przyczynowości sprawczej” (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
--	----

Tomasz Pawlikowski

Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z <i>De veritate</i> Roberta Grosseteste’a? Punkty styczne w nauczaniu o prawdzie obu myślicieli	33
--	----

Michał Zembrzuski

Metafizyka substancji duchowych w <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
---	----

Henryk Majkrzak

Cuda Jezusa Chrystusa w objaśnieniu św. Tomasza z Akwinu.....	75
---	----

Artur Andrzejuk

Antropologia filozoficzna w teologii św. Tomasza z Akwinu.....	87
--	----

Magdalena Płotka

Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w <i>S. th.</i> I-II, q. 46-48 i II-II, q. 158	103
---	-----

Izabella Andrzejuk

Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia.....	115
---	-----

Małgorzata Łuszczczyńska

<i>Ius et lex</i> , czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem.....	129
--	-----

Bartosz Zalewski

Podmiot legitymowany do tworzenia prawa według św. Tomasza z Akwinu. Próba egzegezy <i>Summy teologii</i> I-II, q. 90, a. 3	149
---	-----

Adam Machowski

Aktualność filozofii politycznej Akwinaty. Ostrzeżenia epistemologiczne z XIII wieku	163
--	-----

Bartosz Adamski

Gdyby miłość była konieczna. Kilka uwag o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu	181
--	-----

Przemysław Artemiuk

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?.....	191
--	-----

Jacek Banaś

Św. Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela w zdobywaniu wiedzy, czyli co ważnego może wnieść filozof średniowieczny do współczesnej edukacji.....	215
--	-----

Bożena Listkowska	
Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym Mieczysława Gogacza	227
Martyna Kozakiewicz	
Czy Joseph Ratzinger zajmował się teologią Akwinaty?	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham’s Arguments	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary	271

Edycje i tłumaczenia

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / Metafizyka ogólna albo ontologia	291

Sprawozdania i recenzje

Dominika Rejewska	
Sprawozdanie. Sympozjum tomistyczne w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu	331
Michał Zembrzusi	
Tomizm na XII Polskim Zjeździe Filozoficznym w Łodzi	343
Katarzyna Werkowicz	
Tożsamość lidera i jego etyczna formacja. Recenzja: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i>, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Wśród ksiązek o Tomaszu z Akwinu. Recenzja: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i>, tłum. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginał: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i>, London and New York 2003).	367
Ewa A. Pichola	
Realizacja zadań edukacyjnych i wychowawczych przez nauczyciela filozofii w szkole średniej. Recenzja książki Agnieszki Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i>, Warszawa 2021, s. 254	387
Nota o Autorach.....	395

Table of Contents

Editorial (Artur Andrzejuk)	9
Peer review in science	
Artur Andrzejuk's Interview with Antoni B. Stępień	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk	
Proof for the Existence of God in Metaphysics of Thomas Aquinas. Problem of "the efficient cause" (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
Tomasz Pawlikowski	
Does St. Thomas Aquinas Used Robert Grosseteste's <i>De veritate</i> ? Common Elements in Their Teaching About the Truth.....	33
Michał Zembrzuski	
The Metaphysics of the Spiritual Substances in <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
Henryk Majkrzak	
Miracoli di Gesu Cristo secondo san Tommaso d'Aquino	75
Artur Andrzejuk	
Philosophical Anthropology in Theology of St. Thomas Aquinas.....	87
Magdalena Płotka	
Thomas Aquinas on Anger and its Moral Justification (<i>S. th</i> I-II, q. 46-48 and II-II, q. 158)	103
Izabella Andrzejuk	
Problem of Contemplation in the Texts of Thomas Aquinas. Chosen Aspects	115
Małgorzata Łuszczczyńska	
<i>Ius et lex</i> , or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law.....	129
Bartosz Zalewski	
A Legislator According to St. Thomas Aquinas. An Attempt at Exegesis of <i>Summa theologiae</i> I-II, q. 90, a.3	149
Adam Machowski	
The actuality of Aquinas' Political Philosophy. Epistemological Warnings from the Thirteenth Century	163
Bartosz Adamski	
If Love was Necessary. A Few Words on the Necessity of Love and the Freedom of God in the Act of Creation in St. Thomas Aquinas	181
Przemysław Artemiuk	
Why a fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?.....	191
Jacek Banas	
St. Thomas Aquinas on the Importance of Truth and Wisdom and the Role of a Teacher in Acquiring Knowledge, or what the Medieval Philosopher Can Bring to Modern Education.....	215

Bożena Listkowska	
Impossible love? Analysis of the Human-Animal Relationship in the Philosophy of St. Thomas Aquinas and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz	227
Martyna Kozakiewicz	
Was Joseph Ratzinger Involved in the Study of Aquinas' Theology?.....	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham's Arguments.....	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary.....	271

Editions and Translations

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore and his metaphysics. Introduction to translation	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / General Metaphysics or Ontology.....	291

Reports and Reviews

Dominika Rejewska	
Report. Thomistic Symposium on the 700th Anniversary of the Canonization of St. Thomas Aquinas	331
Michał Zembruski	
Thomism at the 12th Polish Philosophical Congress in Łódź	343
Katarzyna Werkowicz	
Leader's Identity and Ethical Formation. Review: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i> , Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Among the Books On Thomas Aquinas. Review: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i> , transl. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginal: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i> , London and New York 2003).....	367
Ewa A. Pichola	
Implementation of Educational and Pedagogical Tasks by a Philosophy Teacher in High School. The Review of the Book by Agnieszka Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2021, s. 254	387
Note about authors.....	395

Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia

Odrodzenie tomizmu w XIX-wiecznych Włoszech miało kluczowe znaczenie dla powstania filozofii neoscholastycznej. Ruch ten, zainicjowany przez Vincenzo Buzzettiego, braci Domenico i Serafino Sordich, Luigiego Taparelli, Gaetano Sanseverina, Matteo Liberatorego czy Josepha Kleutgena, wyznaczył drogę krytyki dominującego wówczas w Europie idealizmu. Wymienieni myśliciele pokazali, że filozofia uprawiana *more scholastico* nie jest tylko reliktem przeszłości, lecz żywym i aktualnym sposobem badania rzeczywistości. Ich praca utorowała drogę odrodzeniu tomizmu, do którego doszło po wydaniu przez Leona XIII encykliki

Aeterni Patris w 1879 roku. Z tego powodu wysiłek tych myślicieli zasługuje na dostrzeżenie.

Reprezentatywną dla tego kierunku pracą jest podręcznik *Institutiones philosophicae* autorstwa Matteo Liberatorego. Wraz ze zmianami w poglądach autora podlegał on wielokrotnym modyfikacjom. Tłumaczenie jednego z rozdziałów tego dzieła oddajemy w ręce Czytelnika. Wcześniej jednak przyjrzyjmy się bliżej życiu i twórczości tego filozofa.

Matteo Liberatore urodził się 14 sierpnia 1810 roku w Salerno¹, w rodzinie wysoko postawionego urzędnika miejskiego. Ze względu na wczesną śmierć ojca trud wychowania chłopca i jego

¹ P. Henrici, *Matteo Liberatore und Joseph Kleutgen, zwei Pioniere der Neuscholastik*, „Gregorianum” 91 (2010) 4, s. 768-769.

rodzeństwa spoczął na matce. Dzięki jej wsparciu w 1825 roku Liberatore rozpoczął naukę na poziomie gimnazjalnym w nowo otwartym Kolegium Jezuitów w Neapolu². Już w następnym roku, mając szesnaście lat, wstąpił do tamtejszego nowicjatu. W ramach studiów zgłębiał literaturę, filozofię i teologię. Z tomizmem zetknął się na wykładach Luigiego Taparellego i Domenico Sordiego. W 1834 roku, kiedy pierwszy z nich został odwołany z funkcji prowincjała, a drugi otrzymał zakaz nauczania, to Liberatoremu nakazano wykładanie filozofii. Wówczas to napisał pracę *Institutiones logicae et metaphysicae*, pierwowzór wspomnianego wcześniej dzieła. W 1848 roku, ze względu na zamieszki rewolucyjne, Liberatore uciekł na Maltę³. Narazając życie wrócił do Neapolu, gdzie przez krótki czas nauczał teologii. Wkrótce został współtwórcą, a następnie redaktorem naczelnym pisma „Civiltà Cattolica”, co w 1850 roku wymusiło jego przeprowadzkę do Rzymu. Około 1853 roku ostatecznie przekonał się do tomizmu. Wówczas jemu, Kleutgenowi, Taparellemu i Curciemu wyznaczono zadanie opracowania porządku studiów Towarzystwa Jezusowego. Wtedy też dokonał gruntownej redakcji swojego podręcznika, który stał się dla jezuickich alumnów podstawą studiów filozoficznych. Liberatore był zwolennikiem

zdogmatyzowania nauki o nieomyślności papieża. Z tego względu abp Henry Manning, późniejszy kardynał, mianował go swoim doradcą na czas obrad I Soboru Watykańskiego⁴. Po zajęciu Rzymu w 1870 roku pozostał w mieście razem z pozostałymi redaktorami „Civiltà Cattolica”. Na prośbę Leona XIII został wykładowcą utworzonej w 1879 roku Papieskiej Akademii św. Tomasza z Akwinu. Wówczas podręcznikiem obowiązującym w Kolegium Rzymskim stała się jego praca *Institutiones philosophicae* (wydanie z 1860 r.). Liberatore miał również wpływ na treść encykliki Aeterni Patris⁵. Pozostawał aktywny naukowo jeszcze przez kilka kolejnych lat od jej wydania. Pod koniec życia zajmował się m.in. filozofią społeczną i prowadził ożywioną polemikę z Antonim Rosminim. Zmarł w 1892 roku.

O „nawróceniu” Liberatorego z eklektyzmu na tomizm pisano wielokrotnie. Amato Masново i Georges Van Riet byli zwolennikami tezy o stopniowym przekonywaniu się Liberatorego do tomizmu. Natomiast Paolo Dezza i Auguste Pelzer bronili stanowiska, iż Liberatore z różnych powodów ukrywał swój tomizm w pierwszych dekadach swojej działalności⁶.

W artykułach *Le Père Liberatore fut-il thomiste de 1840 à 1850?*⁷ oraz *L'opera del Liberatore dal 1840 al 1850*⁸ Masново

² Tamże, s. 770.

³ Tamże, s. 771.

⁴ Tamże, s. 774-775.

⁵ Tamże, s. 775.

⁶ Tamże, s. 783.

⁷ A. Masново A., *Le Père Liberatore fut-il thomiste de 1840 à 1850?*, „Revue néo-scholastique” 60 (1908), s. 518-526.

⁸ A. Masново A., *L'opera del Liberatore dal 1840 dal 1850*, „Rivista di Filosofia Neo-Scholastica” 1 (1909) 1, s. 120-129.

argumentuje, że Liberatore we wskazanym w tytułach okresie był daleki od nauczania św. Tomasza z Akwinu, mimo częstych odwołań do jego poglądów. Masново dokonuje analizy różnych wersji *Institutiones logicae et metaphysicae*, wydanych w Neapolu (1842), Turynie (1845) i Mediolanie (1846), a także tekstu *Elementi di filosofia* (Modena 1851)⁹. Autor zwraca uwagę na zawarte w nich cytaty i odniesienia do francuskiego eklektyka, Victora Cousina, którego poglądy w tamtych czasach były popularne wśród księży Towarzystwa Jezusowego. Mimo szacunku dla św. Tomasza, Liberatore uważał, że prawda jest zawarta w różnych systemach filozoficznych¹⁰. W *Elementi di filosofia* Liberatore krytykował scholastykę i wyrażał nadzieję na powstanie filozofii nie nawiązującej do poprzednich systemów. W *Institutiones* zniekształcał m.in. doktrynę hylemorfizmu, milczał o odróżnieniu intelektu czynnego i biernego, wyrażał sceptycyzm co do możliwości naturalnego zrozumienia związku między duszą a ciałem¹¹. Jednak w późniejszym okresie, gdy wyspecjalizował się w tomistycznej teorii poznania, jego koncepcja obejmowała abstrahowanie przez intelekt aktywny i przenoszenie do intelektu możliwościowego *species impressa*, które następnie przekształcane było w *species expressa* albo *verbum mentis*¹². Jak twier-

dzi Masново, Liberatore po 1850 roku porzucił swoje uprzedzenia do scholastyki. Prawdopodobnie przyczyniła się do tego linia redakcyjna „Civiltà Cattolica”. Masново zauważa też, że późniejsze wydania dzieł Liberatorego, które są „tomistyczne”, tj. wydane po 1853 roku, nie zawierają kontrowersyjnych z punktu widzenia tomizmu fragmentów lub zawierają je w zmienionej formie¹³. Do podobnych wniosków dochodzi Van Riet w swoim *L'Epistemologie Thomiste*¹⁴.

Wątpliwości co do tezy Masnova i Rieta mogą budzić wstępy do późniejszych wydań *Institutiones*. W tym z 1867 roku Liberatore pisał, że już od pierwszego wydania zamierzał realizować odnowę scholastyki, ale przeszkodziła mu w tym niechęć „nowinkarzy” (przypuszczalnie m.in. inspektora generalnego zakonu, o. Giuseppe Ferrariego, który w 1833 roku zakazał Sordiemu i Taparellemu rozpowszechniania tomizmu¹⁵) oraz ogólna niechęć studentów do czytania podręczników utrzymanych w scholastycznym rygorze¹⁶. Dezza sugeruje, że Liberatore mógł ukrywać swoje przekonania tomistyczne z powodu zwalczających tomizm władz zakonu. Możliwe, że w kolejnych tekstach (i w poprawianych wznowieniach starszych prac) Liberatore zaczął stopniowo przemycać treści tomistyczne, dostosowując owe prace do zmieniających się

⁹ Tamże, s. 128.

¹⁰ Tamże, s. 122.

¹¹ Tamże, s. 124-126.

¹² G. McCool, *Nineteenth-century Scholasticism: The Search for a Unitary Method*, New York 1996, 146.

¹³ A. Masново, *Le Père Liberatore fut-il thomiste de 1840 à 1850?*, s. 522.

¹⁴ G. Van Riet, *L'Epistemologie Thomiste*, Louvain 1946, s. 40-41.

¹⁵ J. Perrier, *The Revival of Scholastic Philosophy in the Nineteenth Century*, New York 1909, s. 21.

¹⁶ M. Liberatore, *Institutiones philosophicae*, J. Subiran, Barcelona 1867, s. 4-5 (wydanie dostosowane do trzyletniego kursu filozofii dla alumnów Towarzystwa Jezusowego).

okoliczności i nastawienia potencjalnych odbiorców¹⁷. Podobnie twierdzi Pelzner, według którego Liberatore planował odnowę filozofii scholastycznej przed 1850 rokiem, ale opór przełożonych zmusił go do odłożenia tych planów na później. W tym czasie skupił się na badaniu doktryn scholastycznych, co do których miał wątpliwości, co miało go doprowadzić do sceptycyzmu w wielu kwestiach. Pelzner uważa, że podejście Liberatore do tomizmu było kompromisowe¹⁸.

Rozstrzygnięcia Liberatorego na gruncie filozofii bytu stanowią przykład tak częstego u autorów paleotomistycznych eklektyzmu, posiłkującego się ujęciami św. Tomasza, Christiana Wolffa i arystotelesowską terminologią przejętą od nowożytnych scholastyków. Liberatore sądził, że przedmiotem metafizyki jest pojęcie bytu. Twierdził, że w poznaniu dane nam są właśnie pojęcia. Jego zdaniem umysł poznaje pojęcie bytu, podobnie jak oko poznaje barwę. Nie można zaś poznać czegokolwiek, nie poznawszy wcześniej pojęcia bytu. Za byt uważał Liberatore wszystko to, co może być pomyślane, tj. nie narusza ontologicznej zasady niesprzeczności. Jest to ujęcie szkotystyczne. Za Wolffem wyróżniał byt myślny i byt realny, przy czym za byt realny uznawał, obok „bytu aktualnego”, byt możliwy (utożsamiając, jak się zdaje, możliwość

z możliwością). Tak więc dla Liberatorego bytem realnym jest zarówno byt występujący w naszym świecie, tj. byt aktualny, jak i byt możliwy. Bytem myślnym nazywał m.in. pojęcia, sądy, definicje oraz sylogizmy. Projekt Liberatorego, co zachowało się w strukturze *Institutiones*, stanowi próbę stworzenia metafizyki pokrytycznej. Z tego względu za swój przedmiot obiera pojęcie bytu, a nie byt realnie istniejący. Mimo obecności tej cechy charakterystycznej dla ontoteologii Wolffa¹⁹, Liberatore deklaruje aposterioryczny charakter swojej teologii naturalnej, a we fragmentach traktujących o pojęciu bytu podkreśla analogiczny sposób jego orzekania. Natomiast w pracach Liberatorego, zdaniem McCoola, nie pojawia się problematyka *esse* jako pierwszego aktu bytu²⁰.

Odnosnie do przetłumaczonego przez nas fragmentu, „przedtomistyczne” wydanie *Institutiones* z 1847 roku zawiera ten sam prolog co wydanie z roku 1862, ale dodatkowo zawiera także rozdział „O zasadach ustanawiania i porządkowania nauk”²¹, poświęcony m.in. problemowi pierwszych zasad, problemowi rodzajów sądów i źródeł ich ogólności oraz krytyce poglądów filozofów nowożytnych. Liberatore wyróżnił tam sądy analityczne i syntetyczne²². Źródłem ogólności sądów analitycznych było, jego zdaniem, spełnianie przez przedmiot określonej definicji. Źródłem ogólności

¹⁷ P. Dezza, *Alle origini del neotomismo*, Mediolan 1940, s. 69-73.

¹⁸ A. Pelzer, *Les initiateurs italiens du néo-thomisme contemporain*, „Revue néo-scholastique de philosophie” 70 (1911), s. 230-254.

¹⁹ T.J. White, *Wisdom in the Face of Modernity: A Study in Thomistic Natural Theology*, Sapientia Press, Ave Maria 2009.

²⁰ G. McCool, *Nineteenth-century Scholasticism: The Search for a Unitary Method*, 164.

²¹ M. Liberatore, *Institutiones logicae et metaphysicae*, Tramater, Neapol 1847, s. 92-110.

²² Tamże, s. 92-95.

sądów syntetycznych jest wielokrotna obserwacja lub zasada przyczynowości. W tym drugim przypadku mowa o ogólności *sensu proprio*, gdyż pewne zjawiska zawsze i z konieczności towarzyszą innym. W wyróżnianiu fundamentalnych zasad myślenia Liberatore nawiązuje do Leibniza²³. Metafizyczną podstawą sądów analitycznych jest zasada niesprzeczności (*non potest idem simul esse et non esse*), a sądów syntetycznych zasada racji dostatecznej (*nihil est sine ratione sufficienti*). Zasadę przyczynowości (*quidquid fit sui causam habet*) wymienia jako trzecią²⁴. W tym samym rozdziale Liberatore dyskutuje z filozofią transcendentálną Kanta, krytykując koncepcję fundamentalności sądów syntetycznych *a priori*²⁵. Zdaniem Liberatorego wydawanie sądu nt. czegoś, czego się nie doświadcza, jest niezgodne z naturą umysłu, stąd nie ma obiektywnej racji dla afirmacji takiego sądu. Nawet sądy z zakresu matematyki wymagają dodatkowego wsparcia ze strony doświadczenia. System Kanta uznaje Liberatore za pozbawiony podstaw. Podobnie Liberatore dyskutuje z empiryzmem Hume'a, a zwłaszcza

z jego krytyką zasady przyczynowości, oraz z filozofią Reida, wskazującą zdrowy rozsądek jako podstawę wiedzy o świecie²⁶. Dopiero po tym rozdziale, wyraźnie inspirowanym autorami nowożytnymi, następuje rozdział „O bycie i jego ogólnych własnościach”²⁷, który w późniejszych wydaniach jest rozdziałem pierwszym. Między wydaniem zachodzą drobne różnice. Na przykład w późniejszych wydaniach św. Tomasz nie jest już jedynie sporadycznie wzmiankowany, lecz również kilkakrotnie cytowany. Henrici zwraca też uwagę, że w wydaniach z lat czterdziestych widoczny jest wyraźny wpływ Wolffa, a w wydaniach z lat sześćdziesiątych wpływ Arystotelesa²⁸. Mimo to większość dystynkcji i definicji pozostaje bez zmian.

Chcielibyśmy złożyć serdeczne podziękowania drowi hab. Michałowi Zembrzuskiemu za cenne uwagi merytoryczne i sugestie co do strategii tłumaczenia oraz mgr Magdalenie Bejm za jej nieocenioną pomoc w kwestiach językowych, zwłaszcza za rozjaśnianie wątpliwości gramatycznych. Jesteśmy wdzięczni za poświęcony czas i zaangażowanie.

²³ Tamże, s. 95-99.

²⁴ Tamże, s. 99-103.

²⁵ Tamże, s. 103-106.

²⁶ Tamże, s. 106-110.

²⁷ Tamże, s. 110-120.

²⁸ P. Henrici, dz. cyt., s. 785.

Bibliografia

1. Bonansea B., *Pioneers of the Nineteenth-Century Scholastic Revival in Italy*, „The New Scholasticism” 28 (1954) 1, s. 1-37.
2. Buzzetti V., Masnovo A., *Institutiones philosophicae. Tomus I Logicam et Metaphysicam complectens*, „Rivista di Filosofia Neo-Scolastica” 32 (1940) 5, s. 501-502.
3. Dezza P., *Alle origini del neotomismo*, Fratelli Bocca, Mediolan 1940.
4. Gilson É., *Realizm tomistyczny*, tłum. P. Lubicz, J. Nowak, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1968.
5. Henrici P., *Matteo Liberatore und Joseph Kleutgen, zwei Pioniere der Neuscholastik*, „Gregorianum” 91 (2010) 4, s. 768-789.
6. Liberatore M., *Institutiones logicae et metaphysicae*, Tramater, Neapol 1947.
7. Liberatore M., *Institutiones philosophicae*, J. Subirana, Barcelona 1967.
8. Masi R., *Alle origini del neotomismo in Italia*, Divus Thomas, t. 62 (1959), s. 572-576.
9. Masnovo A., *Le Père Liberatore fut-il thomiste de 1840 à 1850?*, „Revue néo-scholastique” 60 (1908), s. 518-526.
10. Masnovo A., *L'opera del Liberatore dal 1840 dal 1850*, „Rivista di Filosofia Neo-Scolastica” 1 (1909) 1, s. 120-129.
11. McCool G., *Nineteenth-century Scholasticism: The Search for a Unitary Method*, Fordham University Press, New York 1996.
12. Pelzer A., *Les initiateurs italiens du néo-thomisme contemporain*, „Revue néo-scholastique de philosophie” 70 (1911), s. 230-254.
13. Perrier, J., *The Revival of Scholastic Philosophy in the Nineteenth Century*, Columbia University Press, New York 1909.
14. Riet G. Van, *L'Epistemologie Thomiste*, Éditions de L'Institut Supérieur de Philosophie Place Cardinal Mercier, Louvain 1946.
15. White T.J., *Wisdom in the Face of Modernity: A Study in Thomistic Natural Theology*, Sapientia Press, Ave Maria 2009.
16. Udías A., *Jesuits and the Natural Sciences in Modern Times 1814-2014*, Brill, Leiden-Boston 2019.

Nota o Autorach

Bartosz Adamski – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, uzyskując tytuł zawodowy magistra teologii na podstawie pracy pt. „*In libertatem vocati*” (Ga 5, 13). *Wolność w Chrystusie w świetle piątego rozdziału „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Galatas lectura” św. Tomasza z Akwinu.* Za pracę tę otrzymał Nagrodę im. prof. Mieczysława Gogacza (laureat X edycji). Obecnie pełni funkcję prefekta roku propedeutycznego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej.

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się filozofią bytu, antropologią filozoficzną i etyką. Jest uczniem (i następcą na Katedrze) Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca filozofii w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej oraz redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska), etyki, klasycznej teorii człowieka, filozoficznych podstaw mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu*, (Warszawa 2021).
Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz., dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Ostatnio opublikował monografię *Kim jest papież w Kościele? Szkice z teologii prymatu* (Płock 2022), a także zredagował tomy studiów *Odcienie polskiego katolicyzmu* (Płock 2022) oraz *Hermeneutyka i apologia. W kręgu myśli teologicznej ks. Henryka Seweryniaka* (Płock 2022).
Nr ORCID: 0000-0001-5337-0329

Jacek Banaś – nauczyciel, etyk; zastępca dyrektora Departamentu Kształcenia Ogólnego i Podstaw Programowych (MEiN).

Magdalena Bejm – magister filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2020 roku asystent dydaktyczny w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzi lektorat języka łacińskiego i greki starożytnej. Główne kierunki zainteresowań naukowych: mediewistyka, literatura nowołacińska XVI wieku, edytorstwo. Przygotowuje edycję cap. XXXIX-XL *Victoria Deorum, sive veri herois eductio* S.F. Klonowica wraz z komentarzem edytorskim.

Marcin M. Grabowski – absolwent filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą metafizyka tomistyczna, historia filozofii starożytnej i chemia organiczna.
Nr ORCID: 0009-0009-1072-2641

Martyna Kozakiewicz – mgr; doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na kierunku nauk teologicznych.

Dawid Lipski – dr; adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Akademii Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel dyplomowany etyki w szkole podstawowej i średniej.
Nr ORCID: 0000-0003-2136-0622

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Lowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów*, *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów*. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (Ius)”.
Nr ORCID: 0000-0002-4387-8820

Adam Machowski – ks. dr, wykładowca filozofii i etyki w Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Obronił doktorat z teologii poświęcony moralno-etycznym aspektom *De regno* Tomasza z Akwinu i doktorat z filozofii na Universidad de Navarra zatytułowany *Participatio politica en Tomás de Aquino* będący interpretacją filozofii politycznej Akwinaty zawartej w *Komentarzu do „Polityki”* i w *Sumie teologicznej*. Autor wielu artykułów odnoszących się do doktryny społecznej i politycznej Tomasza z Akwinu. Ostatnio głównym tematem badań są studia komparatystyczne nad sprawnościami moralnymi u Akwinaty i Konfucjusza – książka: *Cnoty społeczne u Konfucjusza i Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze nad sprawnościami moralnymi Wschodu i Zachodu*.
Nr ORCID: 0000-0003-0681-0728

Henryk Majkrzak SCJ – doktor habilitowany teologii dogmatycznej, doktor teologii życia wewnętrznego i doktor filozofii człowieka, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, miłośnik dzieł i nauczania św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i innych doktorów Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Sercanów w Stadnikach oraz w różnych uczelniach kościelnych Krakowa i okolic, współpracujący z wieloma czasopismami naukowymi, autor ponad 140 publikacji, w tym 18 książek. Swoją działalnością wspiera rodzinę, patriotyzm i pamięć o Żołnierzach Wyklętych, czyli Niezłomnych.

Konstanty J. Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą historia scholastycznej filozofii naturalnej i metafizyki.

Nr ORCID: 0009-0000-9575-8217

Valentine Aghoghophia Ovie – ks. mgr, związany z Zakonem św. Augustyna w prowincji nigeryjskiej (urodził się w Lagos w Nigerii). W 2012 roku uzyskał na Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Makurdi w stanie Benue licencjat z filozofii, a w 2017 roku na Uniwersytecie św. Augustyna w Jos, w stanie Plateau licencjat z teologii. Pogłębiając swoje naukowe zainteresowania studiował teologię uzyskując w 2022 roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie tytuł magistra teologii dogmatycznej. Obecnie kończy swoją rozprawę doktorską z teologii dogmatycznej. Ponadto od sześciu lat pracuje jako wikariusz w Archidiecezji Warszawskiej, zajmując się anglojęzyczną społecznością katolicką. Publikuje artykuły na tematy teologiczne związane z angelologią, kosmogonią, mariologią i epistemologią.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a szczególnie filozoficznymi podstawami koncepcji psychologicznych oraz antropologicznymi aspektami prawdy.
Nr ORCID: 0000-0001-6078-7384

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pełni funkcję z-cy dyrektora Instytutu Filozofii oraz z-cy przewodniczącego Rady Dyscypliny Filozofia. Jest ponadto z-cą redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego i członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe M. Płotki skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książek: *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności*, (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: 0000-0002-6993-2178

Dominika Rejewska – studentka filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę dyplomową poświęca zagadnieniom ontologii dzieła sztuki u Hansa-Georga Gadamera.

Jan Siwierski – studiuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym. Do jego zainteresowań należą metafizyka, logika i filozofia nauki.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej

dotyczącej świata. Jego teorię poznania określa się mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie – aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Bartłomiej Uzar – student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką i logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: 0000-0002-2240-1310

Katarzyna Werkowicz – mgr fizjoterapii i filozofii. Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W jej dorobku, znajdują się prace naukowe z obszaru medycyny i filozofii. Analizowała takie problemy jak: wstyd w relacji lekarz – pacjent oraz antropologia zawarta w polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej.

Bartosz Zalewski – dr, adiunkt adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracę doktorską pt. „*Humanitas*” w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego obronił z wyróżnieniem 2020 roku. Jest członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Jego zainteresowania naukowe dotyczą wpływu chrześcijaństwa na prawo rzymskie w okresie późnoantycznym, rzymskiego prawa karnego i jego

receptji w Europie średniowiecznej oraz wczesnonowożytnej, myśli polityczno-prawnej św. Tomasza z Akwinu.

Nr ORCID: 0000-0001-7508-354X

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możnościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasa z Akwinu koncepcja intelektu możnościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: *Tomasz z Akwinu, Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza*, (Warszawa 2021) oraz *Tomasz z Akwinu, Kwestia o substancjach duchowych*, (Warszawa 2023).

Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X